

HORVÁTH MÓNIKA

Adalékok I. Rákóczi György egy felső-magyarországi szervitorának feladataihoz

Fáy IV. István levelezése (1633–1639)

Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben a magyarországi köznemességgel foglalkozó szakmunkák száma jelentősen megnőtt. Ennek köszönhetően megismerkedhettünk olyan, jórészt ismeretlen 16–17. századi köznemesi családokkal, akik egy-egy magyarországi régióban folytatták tevékenységüket. Ők általában katonai pályán vagy a vármegyéjük hivatali pozícióit betöltve törekedtek vagyonuk gyarapítására, illetve a hivatali ranglétrán történő előrelépésükre. Felemelkedésüket leginkább egy náluk tekintélyesebb nagybirtokos szolgálatával érthették el. Szerepüket az eddigi kutatások a familiaritás rendszerén keresztül ismertették.¹

A köznemesség vizsgálatát előtérbe állító kutatások legtöbbit a nyugat-magyarországi (Győr, Moson, Sopron, Vas és Zala vármegyék) köznemesi családok életével és jelentőségével foglalkoztak.² Dominkovits Péter, Gecsényi Lajos vagy Pálffy Géza munkái nyomán a régióban egy-egy hivatal viselő vagy katonáskodó nemes pályafutása is ismertté vált. Gondoljunk például az Esterházy-familiáris kamarai tisztviselőre, Rauch Dánielre, a Nádasdy-birtokok

¹ A familiaritás rendszeréről összefoglalóan lásd: Varga J. János: *Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi dunántúli nagybirtokon* (Értekezések a történeti tudományok köréből, 94.). Budapest, 1981.

² A 16–17. századi köznemesség történetével foglalkozó munkák a teljesség igénye nélkül: Dominkovits Péter: *Birtoklástörténet – Társadalomtörténet. A petőházi Zeke család Zala megyei birtokai*. In: Káli Csaba (szerk.): *Zalai Történeti Tanulmányok* (Zalai Gyűjtemény, 42.). Zalaegerszeg, 1997. 87–120.; Dominkovits Péter: *Közigazgatástörténet – Családtörténet. Egy 16–18. századi Sopron vármegyei hivatalviselő család, a petőházi Zekék*. In: Horváth József (szerk.): *Fejezetek Győr, Moson és Sopron vármegyék közigazgatásának történetéből*. Győr, 2000. 39–67.; Dominkovits Péter: *Főúri familiárisok. Sopron vármegye alispánjai a 17. században*. In: G. Etényi Nóra – Horn Ildikó (szerk.): *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Budapest, 2005. 511–530.; Gecsényi Lajos: *Egy köznemesi család a 17. században (A Falussyak)*. In: Dominkovits Péter – Turbuly Éva (szerk.): *Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére*. Sopron, 1993. 237–253.; Pálffy Géza: *Egy szlavóniai köznemesi familia két ország szolgálatában. A budróci Budor család a XV–XVIII. században*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 115. évf. (2002) 4. sz. 923–1007.; Pálffy Géza: *Egy különleges nemesi karrier a 16–17. században. Hatos Bálint pápai vicekapitány és családja története*. *Jókai Könyvek* 3. Pápa, 2005.

prefektusára, Kövér Gáborra vagy a Batthyány-familiáris Sopron vármegyei alispánra, mankóbüki Horváth Bálintra!³

Az alsó- és felső-magyarországi régióval kapcsolatos kutatások jelenlegi állása azonban még nem áll ilyen szinten. A korábbi munkák közül figyelmet érdemel Iványi Emmának a Nógrád vármegyei birtokos Libercesy Mihályról szóló tanulmánya, amelyben a szerző betekintést nyújtott egy hivatalviselő (1659–1666 között alispán) és katonáskodó (divényi és gácsi kapitány) köznemes mindennapi életébe.⁴ Az említett személytől kissé eltérő életpályát futott be Nagyváthy Ferenc szepesi kamarai tanácsos, aki 1586-tól királyi tanácsosi címet viselt. Bár ingatlan vagyonát és udvartartását csekély mértékben sikerült gazdagítania, kapcsolati hálóját sikeresen mozgatva mégis kitért a kisnemesi rétegből.⁵

A felső-magyarországi köznemesi családok tekintetében említésre méltók Bodnár Tamás tanulmányai, aki több Borsod vármegyében birtokos familia (Basó, Móré, Ományi) szerepét elemezte.⁶ Gyulai Éva pedig nemcsak a Rákóczi Ferencet támogató Aszalay Ferenc (1674–1729) életútját részletezte, hanem kitért a tanácsos felmenőinek alapos ismertetésére is.⁷ Végül, de nem utolsósorban Borbély Zoltán vizsgálódásai szintén a felső-magyarországi térség

³ Dominkovits Péter: *Egy egy-generációs középbirtok és birtokosa: Kövér Gábor. Adalékok Sopron vármegye XVII. századi birtokos társadalmához*. Fons, 9. évf. (2002) 1–3. sz. 273–303.; Dominkovits Péter: *Familiárisi szolgálat – Vármegyei hivatalviselés. Egy 17. századi Sopron vármegyei alispán, gálosházi Récesy (Rechey) Bálint*. Korall, 9. évf. (2002) 32–54.; Dominkovits Péter: *Egy 17. századi Vas vármegyei alispán: felsőkáldi Káldy Péter*. In: Mayer László – Tilcsik György (szerk.): *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára*. Szombathely, 2003. 183–206.; Vitnyédy István soproni ügyvéd tevékenységével kapcsolatban az egri Eszterházy Károly Katolikus Egyetem doktorandusza, Károlyi Bálint végez igéretes kutatásokat. Vö. Károlyi Bálint: *Adalékok egy soproni ügyvéd műveltségéhez. Vitnyédy István és könyvtára*. Magyar Könyvszemle, 136. évf. (2020) 3. sz. 183–202.; Károlyi Bálint: *Vitnyédy István kapcsolati hálózata. Egy kutatási terület lehetőségei*. Soproni Szemle, 73. évf. (2019) 4. sz. 359–370.

⁴ Iványi Emma: *Egy 17. századi várkapitány (Libercesy Mihály, 1612–1670)*. In: H. Balázs Éva – Fügedi Erik – Maksay Ferenc (szerk.): *Mályusz Elemér emlékkönyv. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Budapest, 1984. 173–187.

⁵ Gecsényi Lajos: *Egy kamarai tisztviselő a XVI. században. Nagyváthy Ferenc*. In: *Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből*. Győr, 2008. 401–407.; Gecsényi Lajos: *Egy beregi nemesúr a Szepesi Kamarában. Szigeti Vas Márton kamarai tanácsos 1659–1666*. In: Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): *A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv 18. Dr. Nagy Ferenc levéltár-igazgatónak ajándékba... A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai, I. Évkönyvek*. Nyíregyháza, 2008. 163–178.

⁶ Bodnár Tamás: *Birtokos nemesség Borsod vármegyében: Az Ományi család*. In: G. Jakó Mariann – Veres László – Viga Gyula (szerk.): *Levéltári Kézikönyv 14*. Miskolc, 2006. 23–49.; Bodnár Tamás: *Birtokos nemesség Borsod vármegyében: A Móré család*. In: Veres László – Viga Gyula (szerk.): *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve. Annales Musei Miskolciensis de Hermann Ottó Nominati 45*. Miskolc, 2006. 159–179.; Bodnár Tamás: *Birtokos nemesség Borsod vármegyében: A Basó és a Hatvani családok*. In: Veres László – Viga Gyula (szerk.): *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve. Annales Musei Miskolciensis de Hermann Ottó Nominati 46*. Miskolc, 2007. 197–227.

⁷ Gyulai Éva: *Egy borsodi nemes Rákóczi oldalán: Aszalay Ferenc (1674–1729) udvari szekretárius életútja*. In: Tamás Edit (szerk.): *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa II. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára*. Sárospatak, 2003. 7–79.; Gyulai Éva: *Aszalay Ferenc, Rákóczi udvari szekretáriusa lengyelországi bujdosása – 1711. február–szeptember*. In: Kónya Péter (szerk.): *Povstanie Frantiska II. Rákócziho 1703–1711*. Presov, 2005. 256–265.

társadalom- és politikatörténetével foglalkoznak, főként a fő-, illetve a köznemesség szempontjából közelítve meg a témát.⁸

Az említetteken kívül jól ismerjük a térségben élő köznemesei családok birtokviszonyait is. Hangsúlyoznunk kell, hogy ezeket a familiákat nem hagyták érintetlenül a 17. század utolsó harmadának politikai eseményei (a Wesselényi-féle rendi szervezkedés, a Thököly- és a Rákóczi-mozgalom).⁹ Mindezek ellenére az átfogó kutatások még váratnak magukra. Anynyi azonban biztos, hogy a jelenleg rendelkezésünkre álló adatok megfelelő kiindulási alapot nyújtanak a további vizsgálatok számára.

A jelen dolgozat I. Rákóczi György egy eddig ismeretlen felső-magyarországi szervitorának, Fáy (IV.) Istvánnak (?–1639/1640 körül) a levelezésén keresztül igyekszik a fejedelem politikájához adalékokkal szolgálni. Mint ismert, Bethlen Gábor 1629-ben bekövetkezett halála után komoly küzdelmek törtek ki az erdélyi fejedelmi cím megszerzéséért. Ezekből a harcokból I. Rákóczi György jelentősen kivette a részét. A köré szerveződött szervitori hálózatnak volt az egyik tagja Fáy (IV.) István, aki szolgálatából adódóan rendszeresen informálta dominuszát. Ez történhetett közvetlen (személyes találkozó útján)¹⁰ vagy közvetett módon (Debreczeni Tamással és/vagy Reöthy Orbánnal folytatott levélváltás során) egyaránt.¹¹ Fáynak a fejedelemhez való kötődését több tényező is meghatározta (vallásos meggyőződés, rokonai kapcsolatok stb.).¹²

A Fáy család iratanyagának kutatásához elsőként érdemes megjegyezni, hogy levéltárunk jelentős része a második világháború pusztításának következtében megsemmisült.¹³ Ez számos ponton nehezítően hathat a kutatás folyamatára. A jelen tanulmány alapjául az az egy

⁸ A kutatás számára elsődlegesen kiemelendők Borbély Zoltánnak azon munkái, amelyek a „bene possessionati” nemességgel, azok vármegyei szerepkörével és a familiaritás kapcsolatrendszerével foglalkoznak. Vö. Borbély Zoltán: *Aki a koronát kérte Bocskainak: Korláth István szendrői kapitány, a felső-magyarországi rendek konstantinápolyi követe*. In: Borbély Zoltán – Kristóf Ilona (szerk.): *Acta Academiae Agriensis. Sectio Historiae*. 44. köt. Eszterházy Károly Egyetem, Eger, 2017. 40–59.; Borbély Zoltán: *Bethlen Gábor tiszviselői Felső-Magyarországon*. In: Kádár Zsófia – Kökényesi Zsolt – Mitropulos Anna Diána (szerk.): *KoraiújkorÁSZ. Koraiújkor-történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai*. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2014. 31–49. Ezúton szeretném megköszönni Borbély Zoltánnak, hogy elérhetővé tette számomra a 2020-ban megjelent egyik legújabb tanulmányát.

⁹ Benczédi László: *Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685)*. (Értekezések a történeti tudományok köréből, 91.). Budapest, 1981. 19–20., 34.

¹⁰ „Én azt mint tultam, oltalmaztam, sok incursusat Nagyságodnak mind meg nem irhatom, mert írással nem akarom Nagyságodat terhelnem, hanem az mikor Nagyságod kegyelmesen parancsol be menetelemről, Nagyságodnak megh mondhatom.” Fáy István levele I. Rákóczi Györgynek. Fáj, 1636. március 22. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) E190, Missiles, Nr. 1650.

¹¹ „Ma érkezének Patakról is emberim, Fáj István az minémű levelet ír, in specie beküldettem Nagyságodnak.” Reöthy Orbán I. Rákóczi Györgynek írt levele megtalálható: Beke Antal: *Reöthy Orbán jelentései Rákóczyhoz az 1636-iki mozgalmak idejéből*. Történelmi Társ., 3. sor. (1891) 14. köt. 350.

¹² A Fáy család tagjai a 17. században a protestáns vallást gyakorolták. Valószínűleg ezért is köthette szolgálatuk inkább az erdélyi fejedelemhez őket. Vö. Horváth Mónika: *Házassági stratégiák egy felső-magyarországi köznemesei családban. A Fáyak és rokonaik a 17. században*. In: Szuromi Rita (szerk.): *Doktorandusz hallgatók IX. konferenciájának tanulmányai*. (Konferenciák, műhelybeszélgetések XVIII.) Eszterházy Károly Egyetem, Eger, 2020. 118. Családi kapcsolataikat tekintve kiemelhető apósa, Reöthy Orbán, aki szintén aktívan kivette részét a fejedelem szolgálatából. Vö. Horváth: *Házassági stratégiák egy felső-magyarországi köznemesei családban*, 112.

¹³ Kosáry Domokos: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I.* Budapest, 1970. 666.

tucat *missilist* tartalmazó levelezés szolgál, amely a Magyar Nemzeti Levéltáron belül a Rákóczi család levéltárában, illetve a Magyar Kamara Archivumában (vegyes kamarai levelek) található. A *missilisek* feladói között találjuk Fáy (IV.) Istvánon (7) kívül I. Rákóczi György fejedelmet (1) és fiát, II. Rákóczi Györgyöt (3), valamint a vármegyei tisztségviselő Pelbárth Györgyöt (17. század) (1). A címzettek között pedig Fáy Istvánon kívül apósa, Reöthy Orbán (?–1647) és komája, Debreczeni Tamás (1570? – 1649) szerepeltek. A felsorolt iratanyagot további információkkal egészítették ki azok a jelentések, amiket 1636-ban Reöthy Orbán kővári kapitányként az erdélyi fejedelemehez intézett.¹⁴

A feladók és címzettjeik

Írásom szereplőinek karrierképe sok hasonlóságot mutat egymással. Közöttük az egyik legfontosabb kohéziós erőt – a rokoni szálak mellett – az urukhoz köthető hűséges szolgálat jelentette.

A fái Fáy família történetével az eddigi kutatások nagyon keveset foglalkoztak. Nagy Iván 1880-ban közölte azokat a *missiliseket*, amelyek Fáy (IV.) István kisebbik fiához, (V.) Istvánhoz (?–1710) köthetők.¹⁵ Ehhez a forrásközléshez írta meg Thaly Kálmán azt a helyreigazítását, amiben újabb adatokkal egészítette ki – és egyben kritika alá is vette – Nagy Iván munkáját.¹⁶

A Fáyak történetét egy-egy tanulmány keretében dolgozták fel a kezdetektől egészen a 19. századig. Ezek azonban mára már a romantikus történetírás részét képezik.¹⁷ Újabban Benedek Gyula közölte Fáy László (?–1684/1690) számadáskönyvének Tiszapüspökivel foglalkozó részleteit.¹⁸

A címben megjelölt Fáy (IV.) István a Fáy család 16–17. századi történetének egyik kiemelkedő tagja volt. Életéről azonban viszonylag kevés információval rendelkezünk. Valószínűsíthető, hogy valamikor a 16. század végén született. Neve elsőként egy apja, Fáy (III.) István (?–1618 előtt) által írt levélben bukkant fel. Vélhetőleg ugyanis ő volt az az ifjú, akit Rákóczi Lajos (1570–1612) udvari lovas szolgálatába ajánlottak be.¹⁹ Ez alapján feltételezhető, hogy (IV.) István egy rövid ideig a felső-magyarországi főúr udvarában apródoskodott. Az ott töltött éveiről azonban nem rendelkezünk információval.²⁰

¹⁴ Beke: *Reöthy Orbán jelentései Rákóczyhoz az 1636-iki mozgalmak idejéből*, 344–352.

¹⁵ Nagy Iván: *Fáy István murányi várkapitányhoz írt levelek*. Történelmi Tár, 3. sor. (1880) 2. köt. 377–397.

¹⁶ Thaly Kálmán: *Nagy Ivánnak „Fáy István murányi várkapitányhoz írott levelek” című közléshez*. Történelmi Tár, 3. sor. (1880) 2. köt. 778–788.

¹⁷ Fáy Ákos: *A sajómezei csata 1241. és a fái Fáy család ősei*. Budapest, 1897. 39–59.; Fáy Aladár: *Fái Fáy-család. Igazolt péceli ágazat*. Magyar Családtörténeti Szemle, 6. évf. (1940) 5. sz. 108–110.; Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal*. IV. köt. Pest, 1858. 125–134.

¹⁸ Benedek Gyula: *Tiszapüspöki Fáy László 17. századi számadáskönyvében*. In: Selmeczi László (szerk.): *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve*. Szolnok, 1981. 91–101.

¹⁹ „...hogj ha Nagsagodnak Jo akaratia, az Iffiu Urfinak, az vitez bik fiamnak, az eö felsege Idvaraban az en szolgalassomernek be venne igiekezzen, azon kerem annak okaernek Nagyságodnak viteznek nekem elejteoll foghvan valo jo akaro Uramnak fautoromnak. Ha modgja lehet Nagyságod ket paripavall szerelle oda az Iffiu Urnak eö Nagysaganak.” Vö. Fáy (III.) István levele Rákóczi Lajosnak. Fáj, 1609. június 24. MNL OL E 190, Missiles, Nr. 86.

²⁰ Az előkelő családok szívesen adták 9–10 éves korban lévő gyermekeiket egy-egy főúr udvari szolgálatába. Három év alatt ugyanis elsajátíthatták a számukra szükséges tudományokat, és felkészülhet-

Fáy István 1632-ben már minden bizonnyal Rákóczi György szolgálatában állt, és sokszor megfordult Sárospatakon. Ugyanebben az évben elvállalt egy olyan küldetést is az erdélyi uralkodó nevében, melynek keretében Tatárországban járt,²¹ bizonyos Kentemér pasánál.²²

I. Rákóczi György fejedelem familiárisi körével kapcsolatban Jeney-Tóth Annamária végzett kutatásokat. Az általa készített, az elsőrendű és udvari familiárisokat bemutató munka nem tett említést Fáy szervitori szolgálatáról. Ebben az esetben azonban mindenképpen figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a tanulmány Rákóczi erdélyi familiárisi körének bemutatására koncentrált. Felhívta a figyelmet arra is, hogy anyaggyűjtésének kezdeti szakaszánál tart, ezért eltekintett a magyarországi familiárisok említésétől.²³

Rákóczi György *conventiós* könyve alapján ismert, hogy szervitori szolgálatát Fáy 1635-ben megújította a fejedelemmel. Feladatát hét lóval teljesítette. Utolsó kifizetésére 1639 októberében került sor.²⁴ Feltételezhető, hogy mivel Reöthy Orbán már Rákóczi hatalomra kerülése előtt is a fejedelem szolgálatában állt, apósa is közrejátszhatott a szervitori „állás” elnyerésében.²⁵

A *missilisek* alapján arról is meggyőződhetünk, hogy Fáy István bizalmas kapcsolatot ápolt a fejedelemmel.²⁶ I. Rákóczi Györgyhez való kötődését megalapozta Fáy protestáns valláshoz való kötődése.²⁷ A szervitori hálózaton belüli helyzetét pedig házasságkötésével is igyekezett erősíteni. 1625. február 4-én Füleken feleségül vette a szintén Rákóczi György híveként ismert Reöthy Orbán idősebb lányát.²⁸ A frigyből két, felnőttkort biztosan megért

tek a vitézi életre. In: Varga J.: *Szervitorok katonai szolgálata*, 14.; Dominkovits: *Főúri udvar – uradalom – vármegye – katolikus egyház*, 33–42.

²¹ „Érkezének meg Csanádra Tatárországból az Kentemér basátúl Fay István uram, és Angyalosi Mihály uram.” Az idézetet vö. Abafi Lajos: *Naplókönyv 1632-ből*. (Benkő József irományai közül). Második és befejező közlemény. Történelmi Tár, 3. sor. (1883) 6. köt. 646–647.

²² Kentemért vagy más forrásokban Kantamirt (Kantamért) 1634-ben a nikápolyi bégség (békség) vezető tisztségének fel nem vétele kapcsán említették. 1636-ban többször murzaként hivatkoztak rá. Vö. Szilágyi Sándor (szerk.): *Levelek és okiratok I. Rákóczi György keleti összeköttetései történetéhez*. Budapest, 1883. 362.; Beke Antal – Barabás Samu (szerk.): *I. Rákóczi és a porta. Levelek és okiratok*. Budapest, 1888. 144–145., 238., 244.

²³ Jeney-Tóth Annamária: *Adalékok az udvari familiárisi karrierhez I. Rákóczi György udvarában*. In: Bárány Attila – Orosz István – Papp Klára – Vinkler Bálint (szerk.): *Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták Magyarországon és Európában*. Debrecen, 2014. 324–327.

²⁴ Rákóczi György *conventiós* könyve megtalálható: MNL OL E 190 Archivum familiae Rákóczi 3. tétel Nr. 12. (40. doboz) fol. 23–27.

²⁵ Reöthy Orbán felemelkedéséről és Rákóczihoz fűződő szervitori viszonyáról bővebben vö. Miski Péter: *Adalékok egy Rákóczi familiárisból lett kassai főkapitány életútjához. Reöthy Orbán végrendelete*. In: J. Újváry Zsuzsanna – Mezei Emese (szerk.): *Életmód – Történeti pillanatképek*. I. kötet. Budapest, 2018. 71.

²⁶ Fáy (IV.) Istvánt Rákóczi György udvari familiárisaként „*primario Aulae nostrae Familiari*”-nak nevezte. A *missilis* megtalálható: I. Rákóczi György levele Fáy Istvánnak. Gyulafehérvár, 1639. szeptember 8. MNL OL E 190, *Missiles*, Nr. 2521.

²⁷ A kutatás jelenlegi állása szerint biztos, hogy a Fáy család katolizálása a 18. századra tehető, pontos időpontját azonban még nem ismerjük. Fáy (IV.) István dédunokáiról, Fáy Ferencről és Fáy Dávidról tudjuk, hogy a katolikus egyházban tevékenykedtek: Fáy Dávid jezsuita szerzetes, Ferenc pedig nagyváradi kanonok volt. Vö. Horváth: *Házassági stratégiák egy felső-magyarországi köznemesi családban*, 118.

²⁸ Reöthy Orbán levélben küldte el idősebb leánya, Kata és Fáy (IV.) István esküvői meghívóját Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna részére. A hazaadást/menyegzői lakodalmat a Reöthyek füleki házánál tartották, az ünnepség tíz órakor kezdődött. A meghívó *missilis* eredeti szövege megtalálható: Reöthy Orbán Rákóczi György borsodi ispánnak, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem tanácsosa-

fiúgyermek született: Fáy László (?–1690) és Fáy (V.) István. Mindketten apjuk nyomdokaiba léptek, és sikeres karriert futottak be.²⁹

Fáy (IV.) István szervitori szolgálata mellett Abaúj vármegye vezetéséből is kivette a részét: 1630–1631 és 1634–1639 között a megye táblabírája volt.³⁰ A nyugat-magyarországi köznemesi példák alapján megállapítható, hogy ezzel a vármegyei elitbe tartozott, és az egész régió aktív szereplője volt.³¹ Tartalmas, felfelé ívelő karrierjét váratlanul bekövetkezett halála szakította meg 1639–1640 fordulóján.³²

A levelezés második tagja a szintén középbirtokos nemes Debreczeni Tamás, aki a Bocskai-felkelés idején Bocskai Miklós (1567–1621) főkapitány seregében szolgált, majd 1608–1610 között a szatmári vár *provisora* lett. 1609-ben II. Mátyástól címeres levelet kapott, amelyet egy évvel később Szatmár vármegye gyűlésén hirdettek ki. 1611-től Thurzó György nádor szolgálatában állt, később pedig a tokaji uradalom prefektusa lett. Szolgálataira Bethlen Gábor fejedelem is igényt tartott; 1623-tól már az erdélyi fejedelmi birtokok irányítását látta el.³³ A fejedelmenváltás után, 1632–1649 között a Rákócziak magyarországi birtokainak a prefektusaként tevékenykedett.³⁴ Debreczeni nemcsak gazdasági szakember volt, hanem a kultúra és a külföldön tanuló diákok támogatója is.³⁵

A levelezés harmadik szereplője Fáy István apósa, Reöthy Orbán, akinek a Rákóczihoz köthető familiárisi viszonya egész pályafutását meghatározta.³⁶ Ezt megelőzően Bethlen Gábor szervitori köréhez tartozott. 1624-ben a mezei seregek alkapitánya, 1631–1633 között

nak. 1625. január 14. MNL OL E 190, Missiles, Nr. 460.; Miski: *Adalékok egy Rákóczi familiárisból lett kassai főkapitány életútjához*, 71–72.

²⁹ A Fáy család rokoni kapcsolatairól és házasságpolitikájáról: Horváth: *Házassági stratégiák egy felső-magyarországi köznemesi családban*, 107–134.

³⁰ Korponay János: *Abaújvármegye monographiája*. II. köt. Kassa, 1878. 183., 202., 267., 292., 303., 316., 328., 338.

³¹ A Nádasdyak szolgálatában álló Zeke család birtokállományát (I.) István gyarapította. A kapcsolatokon kívül ehhez hozzájárult még a Bezerédy famíliával kötött házasságuk is. A birtokgyarapítás emelte a családot a regionális nemesség tagjává. A Zekék hatodik generációjába tartozó Zeke József atyai pártfogásnak köszönhetően lett a megyei közelet vezetője. 1725-ben törvényszéki táblabíró, 1732-től megyei perceptor, 1643-ban pedig alispán lett. Vö. Dominkovits: *Birtoklástörténet – Társadalomtörténet*, 93., 96–97. Korláth István (?–1624?) szendrői kapitány és konstantinápolyi követ iskoláztatását figyelembe véve a magasabb műveltségű köznemesek közé tartozott. Korláth a tudását és tapasztalatát a szervitori szolgálata során kamatoztatni tudta. Eredményes katonai pályafutással rendelkezett, azonban mégsem sikerült feljebb emelkedni a társadalmi ranglétrán, illetve jelentősebb mértékben gyarapítani a vagyonát. Vö. Borbély: *Aki a koronát kérte Bocskainak*, 42., 59.

³² „Mint pedig szegény üdvözült első feleségemtől három leányom vagyon; az öregbik özvegy, szegény üdvözült Fáy Istvánnak megmaradott özvegye, Rötthly Kata, kitől sok unokáim is vadnak.” Az idézetet lásd Miski: *Adalékok egy Rákóczi familiárisból lett kassai főkapitány életútjához*, 73.; Reöthy Katát egy peres ügy kapcsán 1640 júniusában már özvegyként említették. Kassa, 1640. június 22. MNL OL E 41 Litterae ad cameram exaratae, 1640-es évkör, Nr. 77. A levéltári forrásokra alapozva megállapítható, hogy Nagy Iván állítása Fáy István 1654-es alispánságáról hibás. Vö.: Nagy: *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, IV. köt. 128.

³³ Debreczeni-Droppán Béla: *Egy gazdasági szakember a XVII. századból: Debreczeni Tamás élete és működése*. Fons, 11. évf. (2004) 3. sz. 454–455., 457., 461.

³⁴ Makkai László: *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai, 1631–1648*. Budapest, 1954. 668.; Debreczeni-Droppán Béla: *Egy gazdasági szakember a XVII. századból*, 464.

³⁵ Dienes Dénes: *Debreczeni Tamás végrendelete*. Egyháztörténeti Szemle, 2. évf. (2001) 1. sz. 143–156.

³⁶ Miski: *Adalékok egy Rákóczi familiárisból lett kassai főkapitány életútjához*, 71.; Nagy László: *A „bibliás őrálló” fejedelem, I. Rákóczi György a magyar történelemben*. Budapest, 1984. 144.

sárospataki főkapitány, 1634–1644 között kővári kapitány, 1644-től kassai kapitány lett. Ez utóbbi tisztségében egészen haláláig megmaradt.³⁷

A levelezés negyedik tagja, Pelbárth György szintén a felső-magyarországi térségben tevékenykedett. Pelbárth 1630-ban Abaúj vármegye jegyzője, 1631–1633 között szolgabírói, 1634-ben és 1638-ban táblabírói tisztségét töltötte be, majd ezt követően 1635–1639 között Borsod vármegye jegyzője lett.³⁸

A levelezés szereplői közül végül I. Rákóczi György, illetve fia, II. Rákóczi György erdélyi fejedelmek tevékenységének bemutatására a tanulmány külön nem tér ki.

Az 1633–1634. évi eseményekről

Bethlen Gábor halálát követően a meggyengült fejedelmi hatalmat I. Rákóczi Györgynek több éves küzdelem után sikerült megszilárdítania. Munkájában az ifjabb Bethlen István (?–1632) váradi főkapitánytól, Zólyomi Dávid (1598 – 1600 körül – 1649) székely főkapitánytól, valamint a hajdúktól kapott leginkább segítséget.³⁹ 1631 őszén Bethlen és Zólyomi vezetésével sikerült legyőzniük a császári csapatokat Rakamaznál.⁴⁰

Az 1630 októberében egymással találkozó idősebb Bethlen István és Rákóczi György megállapodást kötöttek, hogy az országgyűlésnek kell meghoznia a végső döntést abban a kérdésben, hogy kettejük közül ki legyen a fejedelem.⁴¹ Így került sor 1630. december 1-jén Rákóczi fejedelemmé választására az erdélyi rendek által.⁴² Ezt követte 1631 áprilisában a kassai egyezmény, amiben II. Ferdinánd megerősítette I. Rákóczi György fejedelmi címét. Rákóczinak ezért cserébe le kellett mondania a hajdúk támogatásáról.⁴³

Fáy egy korai levelében apósával osztotta meg információit Brandenburgi Katalinról.⁴⁴ Mint ismert, a fejedelemasszony lemondatását követően Kolozsvárra, majd Fogarasba

³⁷ Szabó András Péter: *Egy felső-magyarországi katolikus főúr pengeélen. Forgách (III.) Zsigmond levelezése I. Rákóczi György erdélyi fejedelemmel (1644–1645)*. In: Dénesi Tamás – Dejcics Konrád OSB (szerk.): *Collectanea Sancti Martini II.* (Pannonhalmi Főapátság Gyűjteménye 2.) Győr, 2014. 322.; Makkai: *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai*, 671.

³⁸ Pelbárth György tevékenységéről vö. MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 501.b. Közgyűlési iratok (Acta politica) 5. doboz, Mat. II. Fasc. I. No. 315., No. 355., No. 452.; Korponay: *Abaújvármegye monographiája*, 181., 202., 227., 239., 267., 303., 328.; Szabó András Péter: *Forgách (III.) Zsigmond levelezése Lippay Györggyel*, 259.

³⁹ V. Windisch Éva (szerk.): *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Budapest, 1980. 1250., 1275. Albisi Zólyomi tevékenységét összefoglaló munka: Gyalokay Jenő: *Albisi Zólyomi Dávid*. Századok, 51. évf. (1917) 1. sz. 243–259.

⁴⁰ Makkai László – Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története*. 2. köt. 1606-tól 1830-ig. Budapest, 1987. 689.; Bethlen István életéről az 1610-es és 1620-as években: Oborni Teréz: *Adalékok Bethlen István politikai, kormányzati és udvari szerepéhez Bethlen Gábor uralkodásának idején*. In: Bárány Attila – Orosz István – Papp Klára – Vinkler Bálint (szerk.): *Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták Magyarországon és Európában*. Debrecen, 2014. 301–318.

⁴¹ *Erdély története*, II. 690–691.; Lukinich Imre: *Erdély területi változásai a török hódítás korában. 1541–1711*. Budapest, 1918. 287.

⁴² Lukinich: *Erdély területi változásai a török hódítás korában*, 289.; Gebei Sándor: *Az erdélyi fejedelmek legitimitációjának kérdéséhez*. In: Ballabás Dániel – Borbély Zoltán (szerk.): *Tanulmányok Erdély fejedelemség-kori történetéből (Konferenciák, műhelybeszélgetések VI.)*. Eger, 2012. 51.

⁴³ *Erdély története*, II. 691–692.; Lukinich: *Erdély területi változásai a török hódítás korában*, 288–289., 692.; Lechoczky Tivadar: *Bereg vármegye monographiája*. 1. köt. Ungvár, 1881. 151.; Gebei: *Az erdélyi fejedelmek legitimitációjának kérdéséhez*, 51.; *Erdély története*, II. 692.

⁴⁴ Fáy István levele Reöthy Orbánnak. Keresztúr, 1633. augusztus 22. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1135.

távozott. A fogarasi vár átadását követően 1631-ben Kemény Jánost nevezték ki kapitánynak. Kemény töltötte be a közvetítő szerepet Brandenburgi Katalin és I. Rákóczi György között. Erre a közvetítésre azért került sor, mert a fejedelemszony nyitottnak mutatkozott a Rákóczival történő megegyezésre.⁴⁵ 1631 májusában azonban sikeres tárgyalást folytattak a munkácsi várról.⁴⁶ A megbékélést végül Brandenburgi Katalin Csáky Istvánval folytatott alkudozása szakította félbe. A munkácsi vár kapitánya, Balling János azonban Rákóczi György kezén akarta tartani a várat, így nem engedte be Csákyt és katonáit. A sorozatos kudarcok, a bécsi kormányzat és Pázmány Péter is arra ösztönözték I. Rákóczi György tiszavirágéletű elődjét, hogy békés úton próbálja megoldani a kialakult helyzetet. 1631-ben Csáky István tanácsára a fejedelemszony Tokajba távozott, a várat pedig II. Ferdinándnak engedte át.⁴⁷

Tanulmányunk főszereplője, Fáy István Brandenburgi Katalinnal kapcsolatos információt a Csáky testvérek egyikétől (tartalmukat tekintve valószínűleg Istvántól) és bizalmi embereitől szerezte. Ezeket a híreket a fejedelemszony tevékenységével és Munkács állapotával kapcsolatban lényegre törően osztotta meg 1633-ban apósával, Reöthy Orbánnal. Fáy egyik motivációja a levél megírásában az volt, hogy közölje Bethlen Gábor utóda iránt érzett csalódottságát. Fáy ugyanis tudta, hogy Brandenburgi Katalin felvette, sőt intenzíven ápolta a kapcsolatot II. Ferdinánddal. Véleménye szerint ez csak azért történhetett meg, mert még mindig bízott abban, hogy segítségével visszaszerezheti magának Munkács várát. Fáy szerint a fejedelemszony saját célja elérése érdekében akár fegyveres erővel is kész lett volna bevenni a várat. Ezzel a vélekedéssel szemben állt Esterházy Miklós nádor és Balling János várkapitány is. Mindketten a békés rendezés hívei voltak. Fáy arról is értesült, hogy a nádornak Bethlen Gábor özvegyéhez írt levelében a konfliktus minél előbb történő lezárását szorgalmazta.⁴⁸

A Munkáccsal kapcsolatos bonyodalmakat az 1633-as eperjesi egyezmény zárta le. Ennek keretében II. Ferdinánd elzálogosította Munkácsot a fejedelemnek és fiának. Az egyezés Brandenburgi Katalin javainak kiadásáról is rendelkezett.⁴⁹ A forrásokból nyomon követhető az is, hogy Fáy (IV.) István is részt vett a fejedelemszony bizonyos értékeinek (például díszes étkészletek) elszállításában Munkácsról Sárospatakra. A különböző díszes tárgyakat tartalmazó láda 1634. október 16-ra sikeresen megérkezett a célállomásra.⁵⁰

⁴⁵ Szabó Péter: *Brandenburgi Katalin Sopronba költözött udvara (1632–1634)*. Soproni Szemle, 64. évf. (2010) 4. sz. 414–415.

⁴⁶ Megegyezésük jeleként 1631-ben Brandenburgi Katalin fiává fogadta és megtette örökösének Rákóczi Zsigmondot. A munkácsi vár átörökítését tartalmazó okmány megtalálható: Lechoczky: *Bereg vármegye monográphiája*, 195–196.

⁴⁷ Szabó: *Brandenburgi Katalin Sopronba költözött udvara*, 416.; Bánki Judit: *Brandenburgi Katalin az Erdélyi Fejedelemségben*. Történelmi Szemle, 36. évf. (1994) 3–4. sz. 319.

⁴⁸ „...noha nekem olyan ember mondotta, az, ki Csáky Uram szájából hallotta”. Fáy István levele Reöthy Orbánnak. Keresztúr, 1633. augusztus 22. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1135.

⁴⁹ Szabó: *Brandenburgi Katalin Sopronba költözött udvara*, 416. Az 1630-as évek első felének jelentős konfliktusa volt még a lengyelelles szövetség (tagjai az oroszok és a svéddek). A kialakult helyzetet az oszmánok is kihasználták, felléptek a lengyelekkel szemben. Rákóczi eközben követeket küldött Konstantinápolyba, azonban ők csak az időhúzás taktikájával éltek. Ugyanis az erdélyi fejedelem nem kívánt egy olyan háborúhoz csatlakozni, amelyben a muszlimok oldalán kellene a kereszténység ellen vonulnia. Ellenben Rákóczi követei megfordultak Lengyelországban (magánál a királynál is), egyúttal Pázmány Péterrel kereszttül a bécsi udvarban is jártak. 1634-ben végül a lengyel sereg győzelmet aratott az oroszok felett. Vö. B. Szabó János: *I. Rákóczi György erdélyi fejedelem és a magyarországi oszmán hódoltság elitje. (1630–1636)*. Történelmi Szemle 61. évf. (2019) 2. sz. 259–261.

⁵⁰ Radvánszky Béla (szerk.): *Házi történelmünk emlékei*. Budapest, 1888. 327–328.

Másodsorban Fáy István Brandenburgi Katalin katolizálásával kapcsolatban is tájékoztatta apósát. A levél tartalmából kiderült, hogy ez egyértelműen kiváltotta a protestáns szervitor ellenérzését.⁵¹ Bethlen Gábor özvegye 1632 novemberében vallotta meg katolikus hitét a szombathelyi ferences templomban Sennyei István győri püspök előtt.⁵² A Fáy leveleiben található információkat a fejedelemasszony katolizálásáról valószínűleg szintén Csáky Istvántól szerezte. Csáky szavai pedig arra engedtek következtetni, hogy a fejedelemasszony vallásváltása csupán érdekből történt, ugyanis ilyen módon kívánt kedvezni II. Ferdinándnak. Ahogy korábban elhangzott, ezáltal tudhatta magáénak biztosítani a katolikus hitet valló uralkodó támogatását a jövőben is. A levél tartalma alapján Fáy István Brandenburgi Katalinnal szemben ellenségesen nyilvánult meg, melynek háttérében a fejedelemasszony katolizálása és a Rákóczi felé való elköteleződés állhatott.⁵³

Az információt Fáy István azonnal továbbította apósának. Azonban egy későbbi, 1636-os leveléből biztosra vehető, hogy Fáy kellő kritikával kezelte azokat a híreket, amiket a katolikus Csáky Istvántól kapott. Ennek a háttérében egy közös találkozásuk során szerzett tapasztalatai álltak. Fáynek ugyanis a találkozó során csalódottan kellett végighallgatnia, amint Csáky különféle sérelmekkel és megjegyzésekkel illette az erdélyi fejedelmet. Hosszúra nyúlt beszélgetésük alatt teljesen egyértelművé vált a Rákóczi-szervitornak, hogy miért került egyfajta kegyvesztett helyzetbe Csáky István a fejedelmi udvarban.⁵⁴

A harmincas évek elején apósának írt leveléből az is kiderült, hogy Fáy István figyelme a Magyar Királyság nyugati határain is túlnyúlt. Kassai informátoraitól és más, általa csak pápista embereknek nevezett forrásokból ahhoz az információhoz jutott, hogy Bécs környékén Linz felől érkező hadi mozgásokat észleltek.⁵⁵ Valószínűsíthető, hogy ez a katonai tevékenység a harmincéves háború egy kisebb részletére hívta fel a figyelmet.⁵⁶ A hír forrásából kiindulva az is feltételezhető, hogy hamis információk tartották készségben Kassa városát. Valószínűsíthető, hogy ez a katonai tevékenység a harmincéves háború egy kisebb részletére utal. Ebből is látható, hogy az erdélyi fejedelem már viszonylag korán igyekezett figyelemmel kísérni a háború eseményeit széles körű informátori hálózatán keresztül. Fáy levele alátámasztja, hogy ezt a kört lehet egy újabb elemmel, nevezetesen a felső-magyarországi szervitorokéval kiegészíteni.

„Felette rossz alkalmatlan időink járnak”⁵⁷

Sajnos a fennmaradt levelek az 1630-as évek elejéről kevés adalékkal szolgálnak Fáy (IV.) István tevékenységével kapcsolatban. Ugyanez nem mondható el az 1636-os évről, amikor is Rákóczinak véglegesen sikerült hatalmát megszilárdítania. Mint ismert, 1632 végén meghalt

⁵¹ Fáy István levele Reöthy Orbánnak. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1135.

⁵² A díszes ceremónia lépéseinek leírása megtalálható: Szabó: *Brandenburgi Katalin Sopronba költözött udvara*, 420–421.

⁵³ Fáy István levele Reöthy Orbánnak. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1135.

⁵⁴ Fáy István levele I. Rákóczi Györgynek. Fáj, 1636. március 22. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1650.

⁵⁵ Fáy István levele I. Rákóczi György fejedelemnek. Sárospatak, 1634. január 16. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1302.

⁵⁶ Nehézséget okoz ennek a katonai tevékenységnek a beillesztése a harmincéves háború eseményei közé. Az 1630-as évek első felében két jelentősebb hadi esemény történt. Az egyik a lützeni csata (1632. november 16.) volt. Ez Gusztáv Adolf svéd király halála miatt is híressé vált. Az 1634 szeptember 5-6-án megvívott nördlingeni csata időpontja jóval későbbi a Fáy-levél datálásánál.

⁵⁷ Reöthy Orbán leveléből vett idézet megtalálható: Beke: *Reöthy Orbán jelentései Rákóczyhoz az 1636-iki mozgalmak idejéből*, 345.

ifjabb Bethlen István. 1633 tavaszán pedig Rákóczi György két hűtlenségi pert is indított, az egyiket Zólyomi Dávid, a másikat Székely Mózes ellen. 1635-re Rákóczi kapcsolatai megromlottak a budai beglerbéggel, Naszúhpasazáde Hüszejnnel. Ide menekült idősebb Bethlen István a hűtlenségi perek elől. Neki – Székely Mózessel szemben – sikerült kieszközölnie, hogy a török támogassa az ügyét. Háború készülődött, ezt azonban mind Bécs, mind pedig Esterházy Miklós nádor ellenezte. I. Rákóczi György viszont vállalta a küzdelmet, és Szalontánál megfutamította a Bethlen Istvánnal érkező törököket.⁵⁸

Fáy István levelezéséből kiderült, hogy Rákóczi György felső-magyarországi szervitora is fontos szerepet játszott az események sodrában. Idősebb Bethlen István Budára történő szökésével egyértelművé vált, hogy a török támogatásával veszélyeztetheti Rákóczi hatalmát. Az oszmánok Mürtezé⁵⁹ budai beglerbég nevében azt kívánták megtudni Bethlentől, hogy Rákóczi esetleges félreállítását számíthatnak-e arra, hogy fejedelemmé válasszák őt.⁶⁰ Erre azért is kerülhetett sor, mert I. Rákóczi György bizonyos döntései és lépései az oszmánok ellenérzését váltották ki. Ezek között szerepelt például a Bethlen család birtokában álló Huszt blokád alá vonása. Fáy István apósa, Reöthy Orbán a közeli Kővár kapitányaként igyekezett a térséget figyelemmel kíséreni. A készülődések közepette folyamatosan szorgalmazta, hogy a leromlott állagú Kővár várát és felszerelését erősítsék meg.⁶¹ Kővár felújításával

⁵⁸ Zólyomi Dávid kegyelmet kapott, de egészen haláláig várfogságban élt. Rákóczi szerint hatalmára Székely Mózes szintén komoly veszélyt jelentett. Így Székely életének mentése céljából a Portára távozott. Naszúhpasazáde Hüszejn 1635-ben kapta meg magyarországi tartományát. Rákóczit nemcsak jól ismerte, hanem ő hozta annak idején a szultáni athnamét is számára. Ekkor fogadta Naszúhpasazáde Hüszejnt Rákóczi „atyjafiává”. Ezt a formális barátságot az erdélyi fejedelem nem ápolta kellőképpen, ezért a török ellene kezdett politizálni. Az információk az 1635–1636-os évek eseményeiről megtalálhatók: Lukinich Imre: *Bethlen István támadás 1636-ban. Első közlemény*. Századok, 44. évf. (1910) 1. sz. 34–35.; Lukinich Imre: *Bethlen István támadása 1636-ban. Második közlemény*. Századok, 44. évf. (1910) 2. sz. 100–104.; Lukinich Imre: *Bethlen István támadása 1636-ban. Negyedik közlemény*. Századok, 44. évf. (1910.) 4. sz. 298–308.; *Erdély története*, II. 701–702.; B. Szabó János: *I. Rákóczi György erdélyi fejedelem és a magyarországi oszmán hódoltság elitje*, 263–265.

⁵⁹ Mürtezé (1581 k. – 1636) már a fiatal éveiben a szultán személyes szolgálatában állhatott. 1621-ben damaszkuszi beglerbéggé tette, egyúttal megkapta a vezíri címet is, majd boszniai pasa lett. Ezt követően 1626-ban budai pasává nevezték ki, ezáltal egy régió vezetését bízták rá. Bethlen Gábor fejedelennel kiváló kapcsolatot tartott fenn. Tevékenysége során igyekezett rendet tenni a hódoltsági elitben például megzabolázta a lázongó budai előkelőket. Az 1620-as években nevéhez számos építési munka (várfalak javítása, dzsámik renoválása) köthető. Mürtezát Bethlen Gábor halála után kialakult öröklési válság nehéz időszakában váltották le (Bethlen István ellenezte a lépést). 1633-ban kötött házassága IV. Murád testvérével igazán előnyösnek számított, Mürtezát a hatalmi elithez kötötte. 1632-ben a keleti végvidéken állomásozott. 1634-ben szilisztrai pasának és lengyelek elleni hadjárát szerdárjává nevezték ki. Isztambulba visszatérve Tabanijasszi Mehmed pasa nagyvezír helyettese (*kajmakám*) lett. Vö. Sudár Balázs: *Egy harcművész a végeken: Mürtezé pasa*. Hadtörténelmi Közlemények, 133. évf. (2020) 2. sz. 259–274.

⁶⁰ B. Szabó: *I. Rákóczi György erdélyi fejedelem és a magyarországi oszmán hódoltság elitje*, 262.; „Ha ellenben mind a portai, mind a budai vezérhez küldött követség céltalan lenne, s Bethlen a porta támogatásával ’szegény hazánknak utolsó veszedelmére való dolgot akarna tentálni és megrogzított régi szép szabadságunkat, libera electionkat igyekezi háborítani’ készek fegyvert fogni, a fejedelennel ’élni, halni, hevet, hideget, jót, gonoszt együtt túrni, szenvedni’ Bethlen István s a hozzá hasonlókkal szemben.” Lukinich: *Bethlen István támadása 1636-ban. Második közlemény*, 213.

⁶¹ 1636 februárjában Reöthy Orbán szolgálja Ecseden is járt, több napon keresztül élvezte Bethlen Péter vendégszeretétét. Reöthy embere ekkor értesült arról, hogy Ecseden is komoly háborús készülődések vannak (gyalogos katonák fokozott jelenléte és nagyobb mennyiségű élelmiszer felhalmozása). Vö. Beke: *Reöthy Orbán jelentései Rákóczyhoz az 1636-iki mozgalmak idejéből*, 344–345.

kapcsolatban Reöthy lobbitevékenysége sikeres volt Rákóczinál, ugyanis 1636 májusában már különféle munkálatok elvégzéséről adott számot a fejedelemnek.⁶²

Fáy István leveleiből viszonylag jól kirajzolódik, hogy hasonló feladatai lehettek, mint apósának. Fáy 1636 februárjában valószínűleg az Abaúj vármegyei *generalis congregation* értesülhetett arról, hogy Bethlen István a törökhöz menekült. Bethlen lépése miatt II. Ferdinánd folyamatos harckészültségre szólította fel a megyét. Az 1636 márciusában megtartott közgyűlésen már mindenkit arra intettek, hogy ne támogassák Bethlen István megmozdulását.⁶³

A jelek szerint Fáy István személyesen felügyelte azokat a katonákat, akiket a környékről toboroztak Rákóczi számára. 1636 márciusában Rákóczinak írt levelében biztosította a fejedelmet arról, hogy megfelelő számú katona áll majd a rendelkezésére, ha bármilyen fegyveres konfliktus tör ki. A készülődés során elkezdődött a térség élelmének módszeres begyűjtése is. Emellett Fáy arról is tudósította a fejedelmet, hogy tizenhatezer fegyveres katona érkezéséről kapott hírt. Fáy értesülései szerint a sereget II. Ferdinánd küldte Rákóczi György megsegítésére.⁶⁴

1636 júliusára Abaúj vármegyében fokozódott a harckészültség. Fáy folyamatos hadmozgásokról tudósította Debreczeni Tamást is. Hírt kapott ugyanis Bakos Gábor kapitány és rokona, Fáy Mihály hadainak elindulásáról. Meg nem nevezett forrásokból tudta azt is, hogy Esterházy nádor seregei is megközelítették már a térséget. A hadak tehát gyülekeztek, azonban a törökkel való összecsapásra konkrét parancsot még nem kaptak.⁶⁵ A vármegyei közgyűlésen felolvasták Forgách Miklós⁶⁶ (?–1636) felső-magyarországi főkapitány átiratát. Ebben rendelkezett a zsoldosok teljes létszámban történő felállításáról a vármegyében. A folyamatos harci készültség miatt még fontosabbá vált az adók beszedése, illetve ennek a sürgetése.⁶⁷

⁶² Beke: *Reöthy Orbán jelentései Rákóczyhoz az 1636-iki mozgalmak idejéből*, 347–348. Azonban nem Kővár várának a helytállása mentette meg Rákóczi hatalmát. Sokkal inkább olyan külső körülmények, mint az 1634-től zajló oszmán török háborúzás vagy éppen a harmincéves háború aktuális állása. Vö. B. Szabó: *I. Rákóczi György erdélyi fejedelem és a magyarországi oszmán hódoltság elitje*, 263.

⁶³ Korponay: *Abaújvármegye monographiája*, 666–667.

⁶⁴ „Szemben lévén Fülekben beszél vala oly hírt előttem, hogy ide fel Mátyus földén mindenütt meg volna parancsolva, hogy élést eleget szerezzenek minden helyekre, mert tizenhatezer fegyveres küldene az császár (az mint ő mondotta) az Nagyságod segítségére.” Az idézetet vö. Fáy István levele I. Rákóczi Györgynek. Fáj, 1636. március 22. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1650.

⁶⁵ Fáy István levele Debreczeni Tamásnak. Fáj, 1636. július 11. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1789. Bakos Gábor (1607–1666) füleki alkapitány, majd ónodi főkapitány volt. I. Rákóczi György fejedelem oldalán harcolt a hadjáratok során. Vö. Koroknay Gyula: *Kállói kapitányok* (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai III., Tanulmányok 13.). Nyíregyháza, 2006. 75–77. Fáy Mihály 1621-ben és 1629-ben, valamint 1626–1627, 1632–1638 között Abaúj vármegye táblabírája volt, felesége Thököly Zsuzsanna. Források igazolják, hogy Mihály Fáy (IV.) István mostoha testvére volt. Szülei Fáy (III.) István és Kinizsi Dorottya. Vö. Fáy (III.) István fiainak osztálytevése. Fáj, 1618 decembere. MNL OL P 1729 Archivum Familiae Fáy, Évrendezett iratok 1536–1650, 1. doboz, 1. tétel, 1618. Nro. 24. fol. 1.; Korponay: *Abaújvármegye monographiája*, 121., 141., 146., 162., 227., 240., 269., 292., 303., 316., 328.; Fáy: *A sajómezei csata 1241. és a fái Fáy család ősei*, 49–50.

⁶⁶ Forgách Miklós felső-magyarországi kapitány 1631–1636 között. Vö. Pálffy Géza: *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században*. Történelmi Szemle, 39. évf. (1997) 2. sz. 273.

⁶⁷ Korponay: *Abaújvármegye monographiája*, 650–651., 667.

1636. július 28-án Fáy (IV.) István már arra kért egyértelmű utasítást Debreczeni Tamáson keresztül Rákóczi fejedelemtől, hogy katonáival fellépjen-e Bethlen Péterrel szemben. Fáy úgy gondolta, hogy Bethlen Péter mindenképpen büntetést érdemel, hiszen többszöri figyelmeztetés és intés ellenére is hadakat toborzott. Fáy az általa csak ellenséges cselekvések bélyegzett szervezkedések közül még Párducz Lukács tevékenységét is kiemelte.⁶⁸ Joggal tette ezt, hiszen Párducz valóban érdekelt volt Bethlen István hatalomra jutásában, az említett Bethlen Péter vezette mozgalomban pedig kapitányként tevékenykedett.⁶⁹ Fáy István egyébként Bethlen Péter és Párducz Lukács tevékenységét legalább annyira kártékonynak tartotta, mint Bethlen Istvánét.⁷⁰

Az 1636. július 27-én megtartott Abaúj vármegyei közgyűlésen felolvasták Esterházy Miklós nádor levelét. Ebben felszólította a megyét, hogy egy esetleges ellenségeskedés során mindenképpen Rákóczit és hadait támogassák.⁷¹ Hasonló értesüléseit Fáy Debreczeninek is megküzdte. Jelezte, hogy maga is sokat fáradozott a katonák toborzásában. Jó kapcsolatainak és a személye iránt érzett bizalomnak köszönhetően megfelelő létszámú sereget gyűjtött össze. Konkrét parancsot továbbra sem kapott, arra azonban felszólították őket, hogy semmiképpen ne pártoljanak át Bethlen István oldalára.⁷² Mivel Fáy érdekét az szolgálta, hogy lojális maradjon Rákóczi fejedelemhez, elképzelhetetlen volt számára az átpártolás. Még akkor sem jöhetett ez szóba, ha kezdetben sokan biztosak voltak Bethlen István győzelmében.⁷³

További információkat sajnos nem tudunk meg a levelezésből. Ennek oka két tényezőre vezethető vissza. Az egyik a tanulmány elején említett jelentős, a Fáy levéltárat érintő forráspusztulás lehet. A másik az, hogy esetleg Fáy István csatlakozott a fejedelmi hadakhoz és részt vett a győztes szalontai csatában. Ezt azonban a későbbi kutatások hivatottak pontosan felderíteni.

Annyi azonban bizonyos, hogy Fáy István érdekében az állt, hogy dominusza, Rákóczi György kerüljön ki győztesen a kialakult konfliktusokból. Hozzá való kötődése valószínűleg nemcsak vallásos meggyőződésből táplálkozott, hanem felső-magyarországi köznemesként bizonyára a fejedelem támogatásában látta biztosítottnak saját, illetve családja boldogulását. Ez a fajta rendkívüli kötődés és a Rákóczi fejedelemhez fűződő hűség szolgálta a köztudott apósa, Reöthy Orbánt is a dominuszához.⁷⁴

⁶⁸ Fáy István levele Debreczeni Tamásnak. Fáy, 1636. július 28. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1800.

⁶⁹ Szabó András Péter: *A szécsényi seregszék jegyzőkönyve (1656–1661)* (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei levéltárból 59.). Salgótarján, 2010. 379.

⁷⁰ Fáy István levele Debreczeni Tamásnak. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1800.

⁷¹ Korponay: *Abaújvármegye monographiája*, 671.

⁷² Fáy István levele Debreczeni Tamásnak. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1800.

⁷³ Reöthy Orbán 1636-ban a következőképpen fogalmazott Bethlennel kapcsolatban: „...néhány emberek talán azt gondolták immár, hogy Bethlen uramnak kezében vagy az victoria.” Vö. Beke: *Reöthy Orbán jelentései Rákóczyhoz az 1636-iki mozgalmak idejéből*, 346.

⁷⁴ 1643-ban, három évvel Fáy (IV.) István halálát követően apósa, Reöthy Orbán Rákóczi fejedelemtől kért és kapott protectionalist. Ezen keresztül kívánta megvédeni lányát és unokáit a környező támadásoktól. Vö. Rákóczi protectionalista Bánrévére. Gyulafehérvár, 1643. május 30. MNL OL P1729 Évrendezett iratok 1536–1650., 1. doboz, 1. tétel, Nro. 2. fol. 1.; Bánrévéről való protectionalisanak pariaja. Kővár, 1643. június 5. MNL OL P1729 Évrendezett iratok 1536–1650., 1. doboz, 1. tétel, 1643. esztendő, Nro. 1. fol. 1–3.

Vármegyei tevékenységéről

Mindezek mellett a levelek fontos adalékokkal szolgálnak a szűkebb térség történelméhez is. Az említettek közül leginkább a vármegyei és regionális ügyeket lehet kiemelni. Ezek szorosán összekapcsolódtak Fáy István tisztviseelői és familiáris szolgálatával. Rákóczi szervitoraként ugyanis vármegyei szolgálata során igyekezett kapcsolatait kamatoztatni. A levelekből elsősorban információszerző és -továbbító szerepe mutatkozik meg. Vélhetőleg ennek mögöttes célja lehetett az is, hogy saját szerepének hangsúlyozásával közelebb kerüljön I. Rákóczi György fejedelemhez, hiszen ennek köszönhetően akár saját helyzetét is előrébb mozdíthatta.⁷⁵

Fáy István Abaúj vármegye vezetésében is aktív szerepet vállalt. Megyei pályafutása csúcspontjának tekinthető, hogy – amint a korábbiakban említettük – egymás után többször is sikerült elnyernie a táblabírói tisztséget.⁷⁶ Megyei ágensként rajta keresztül szerzett információkat vagy folytatott tárgyalásokat a megyével a térségben birtokosként jelenlévő Rákóczi. Nyugat-magyarországi példák alapján tudjuk, hogy Fáy ilyen jellegű tevékenysége is jól beillik a szervitori szolgálat kereteibe.⁷⁷

1634-ben arról tájékoztatta levelében Rákóczit, hogy *credentionálisát* benyújtotta a közgyűlésre. Arról is biztosította a fejedelmet, hogy közbenjár az érdekeiért, és arra törekedett, hogy szolgálja Rákóczi javát.⁷⁸ Abaúj vármegye jegyzőkönyvéből az is kiderült, hogy Rákóczi fejedelem a közelgő országgyűlésen kérte a vármegye támogatását.⁷⁹ Debreczeni Tamásnak mint a magyarországi javak jószágkormányozójának Fáy arról is beszámolt, hogy az 1636 júliusában megtartott tisztújító ülésen ő olvasta fel a jelenlévő rendeknek Rákóczi levelét. A megyegyűlést arra próbálta ösztönözni, hogy vagy szóban, vagy írásban adjanak választ

⁷⁵ „Nagy becsülettel vévén az Nagyságod kegyelmes parancsolatját, az mit Nagyságod parancsolt benne, tehetségem szerent úgy igyekeztem benne el járni, az mint Nagyságod nagyobb becsületire, s méltóságára lehessen.” Vö. Fáy István levele I. Rákóczi Györgynek. Sárospatak, 1634. január 16. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1302.

⁷⁶ A táblabírák (*iudices tabulae*) tisztségének megjelenését az assessorok és szolgabírói intézmény átalakulása eredményezte. Az 1613. évi 24. törvénycikk engedélyezte több ülnök választását, hogy munkájukkal segítsék a bíraskodást. 1613-tól kétféle vármegyei ülnök látta el a feladatát, a rendes esküdt ülnökök (*ordinarii jurati assessores*) és a vagyonosabb rétegből választott rendkívüli ülnök (*extraordinarii assessores*). Utóbbiakat később feljebbviteli bírákként (*iudices appellationum*) vagy táblabírákként említették. A táblabírák az igazságszolgáltatásban vettek részt. 18. századi példák alapján ismert, hogy a táblabírói tisztséget viselők visszavonulásukat követően az alispán(ok), főjegyzők, főszolgabírák vagy a generalis perceptorok soraiból kerültek ki. A táblabírák és a megyei köznemesség működéséről vö. Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig* (Magyar Országos Levéltár Kiadványai III., Hatóság- és hivataltörténet 1.). Budapest, 1946. 527.; Sziijártó M. István: *A vármegye és a jómódú birtokos köznemesség a 18. században*. Aetas, 13. évf. (1998) 1. sz. 124.

⁷⁷ A Récsy család több generáción keresztül a Nádasdyak familiárisa volt. 1619-ben például Récsy Bálint Sopron és Vas vármegye közgyűlésein képviselte dominuszát. Vö. Dominkovits: *Familiárisi szolgálat – Vármegyei hivatalviselés*, 32–54.

⁷⁸ Fáy István levele I. Rákóczi Györgynek. Sárospatak, 1634. január 16. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1302.

⁷⁹ II. Ferdinánd 1634. február 19-ére hirdette meg Pozsonyba az országgyűlést. Abaúj vármegye Szemerey Pál és Fuló János táblabírákat küldte követségbe. A követek a március 25-ei közgyűlésre már haza is érkeztek. Vö. Korponay: *Abaújvármegye monographiája*, 636–638.

Rákóczi fejedelem megkeresésére.⁸⁰ Fáy István levelezéséből megállapítható, hogy Rákóczi rajta keresztül tárgyalt Abaúj vármegyével.⁸¹

Vármegyei kapcsolatainak ápolására nyújt példát alsóvatai Pelbárth György Fáynak címzett levele. A *missilis* két információra hívta fel a figyelmet. Az egyik a levél megírásának időpontjában szerveződő találkozó, amit Fájban tartottak, Fáy István házánál. Fáy invitációját egy, a birtokain szolgáló jobbágya vitte el Pelbárthnak. A találkozón Abaúj vármegye egy másik hivatalviselője, Monoky Ferenc is részt vett.⁸² A tárgyalás okát és kimenetelét nem ismerjük pontosan. Azt viszont megtudjuk, hogy Fáy István Erdélybe készült, de az útra betegségé miatt hivatalnoktársa, Pelbárth György nem kísérhette el.⁸³

A vármegyei ügyek közül a levelezés adalékokkal szolgál az 1630-as évek közepén zajló felekezeti csatározásokhoz is. Lippay György egri püspök 1630-as években készült jelentése alapján tudjuk, hogy az Egri Egyházmegyében a katolikusok helyzete rendkívül kiszolgáltatott volt. Ennek okaként egyrészt az említendő, hogy a török által elfoglalt területen a térítések lehetősége csökkent. Másrészt a területen élő magyar nemesek és alsóbb rétegek jelentős része áttért a protestáns vallásra. Ezekre a felekezetek közötti ellentétekre szolgáltatott példát a mislyei templom története is.⁸⁴ 1636 júniusában Abaúj vármegye közgyűlésén arról értesítették a jelenlévőket, hogy Cseh János (?–1636) mislyei prépost és kanonok vezetésével a katolikusok elfoglalták Mislye evangélikus templomát. A megye a kialakult helyzet rendezése céljából követeket küldött Perényi György főispánhoz és Lósy Imre (1580–1642) püspökhöz.⁸⁵ Pár nappal a megyegyűlés után a katolikus akcióról maga a református Fáy is értesítette Debreczenit. Csalódottan számolt be arról, hogy a templom visszafoglalására tett kísérletek eddig sikertelenek voltak.

Fáy szerint a helyzet aggodalomra adott okot, de ennél rosszabban is alakulhat a későbbiekben a helyzetük, hiszen sor kerülhet akár még több intézmény katolikusok által történő okkupálására is. A legveszélyesebbnek pedig a katolikusok újabb esetleges szervezkedéseit tartotta. Sepsibe menet ugyanis a tudomására jutott Fáynek egy olyan gyülekezés, amit a katolikus vallású egyházi és világi előkelőségek szerveztek. A mágnások közül Homonnai Drugeth Jánost (?–1645)⁸⁶ és a Csáky testvéreket, az egyházi méltóságok közül Sennyei

⁸⁰ Fáy István levele I. Rákóczi Györgynek. Sárospatak, 1634. január 16. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1302.; Abaúj vármegye jegyzőkönyvében csak Fáy megyegyűlésen történő jelenlétére találtam bizonyítékot. Egyéb felszólalásáról nem maradt fenn adat. Vö. Korponay: *Abaújvármegyei monographiája*, 302–303.

⁸¹ Fáy István levele I. Rákóczi Györgynek. Sárospatak, 1634. január 16. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1302.

⁸² Monoky Ferenc 1627–1629 és 1634–1637 között táblabírája, 1642–1644 között alispánja volt Abaúj vármegyének. Leánya házassága révén rokoni kapcsolat fűzte a Fáyakhoz, ugyanis Kata lányát Fáy (IV.) István idősebb fia, László vette feleségül. Monoky Ferenc 1642–1645 között Borsod vármegye alispánja volt, Zákány Andrással váltva. Vö. Kandra Kabos: *Borsod-vármegye alispánjai a XIII-ik századtól napjainkig*. Történelmi Tár, 17. (1894) 181.; Korponay: *Abaújvármegye monographiája*, 145., 153., 162., 269., 292., 302., 316.; Benedek: *Tiszapüspöki Fáy László 17. századi számadaskönyvében*, 93.; Szabó: *Forgách (III.) Zsigmond levelezése Lippay Györggyel*, 278.

⁸³ Fáy István levele I. Rákóczi Györgynek. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1650.

⁸⁴ Tusor Péter: *Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről*. Levéltári Közlemények, 73. évf. (2002) 1–2. sz. 206–207.

⁸⁵ Korponay: *Abaújvármegye monographiája*, 668.; Beke Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek, 1001–2003*. Budapest, 2003. 291–296.

⁸⁶ Tusor Péter: *Petri Pázmány epistulae, acta notationesque inedita*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Regnum Essays in Church History in Hungary, 9. évf. (1997) 1–2. sz. 133.

István (1590–1635?) és Lósy Imre jelenlétét emelte ki.⁸⁷ További részleteket sajnos a levelek alapján nem tudunk meg az ügyről. Ami azonban biztos, az, hogy a mislyei és az időközben szintén elfoglalt balogi templomok ügye Cseh János halálával rendeződött.⁸⁸

Összegzés

Összegzésként megállapítható, hogy Fáy (IV.) István levelezésének jelen tanulmány keretei közötti vizsgálatával adalékokkal tudtunk szolgálni a Rákóczi kutatások egy alig vizsgált részéhez, a felső-magyarországi szervitorok szerepéhez. Láthattuk, hogy Fáy pályafutását meghatározta a szervitori tevékenysége. Édesapja segítségével már korán kapcsolatba került a Rákóczi családdal. Az 1630-as évek elejétől már egyértelműen Rákóczi György szolgálatában állt. Ebben a körben építette tovább mind hivatali, mind pedig rokoni kapcsolatait. Ezeknek köszönhetően a vármegyei elit fontos tagjává vált, nagyban előkészítve két fia számára a boldogulás lehetőségét.

A vizsgált *missilisek* adalékul szolgálnak az 1630-as évek eseményeihez, különös tekintettel Brandenburgi Katalin, Munkács és a Bethlen–Rákóczi konfliktus problematikájával kapcsolatban. A levelezésen keresztül betekintést nyerhetünk a fejedelmi kapcsolati hálózat felső-magyarországi részének egy apró szeletébe, valamint a híráramlás, áramoltatás metódusába is. Mindezek mellett pedig kiegészítéssel szolgálhatunk a Rákóczi familiárisok egy kevésbé ismert társaságát és feladatkörét illetően is.

⁸⁷ Fáy István levele Debreczeni Tamásnak. Fáj, 1636. június 13. MNL OL E190, Missiles, Nr. 1776.; Fazekas István: *A Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*. Budapest, 2018. 331–332.

⁸⁸ Korponay: *Abaújvármegye monographiája*, 341–342.